

Kultura | 31/10/2024

„Balkanski špijun“ u doba društvenih mreža: od fikcije do stvarnosti

👤 Piše: Leon Čevanić

Objavljujući na internetu svakodnevno podatke o svim svojim djelovanjima i promišljanjima, a istodobno prateći niz drugih ljudi koji čine isto, svi mi konstantno ostajemo istodobno u položaju Ilije Čvorovića, ali i njegove žrtve, podstanara Jakovljevića - svi smo i promatrači i objekti tuđeg promatranja. Osim toga, radnje „balkanske špijunaže“ na taj su način ne samo legalizirane, već i društveno poželjne

Scena iz filma *Balkanski špijun* (foto: YouTube printscreen)

Suvremeno, tehnološko i globalizirano društvo često se interpretira kao društvo koje pomiče granice, no u takvim se pohvalama obično zanemaruje njegov efekt brisanja ranije jasnih granica između stvarnosti i fiktivnosti. U dosadašnjim vremenima, princip je bio poprilično jasan. Za pojedinim djelima fikcije najčešće su posezali oni kojima je u stvarnom glavni element nedostajao u realnosti, primjerice tako što su pojedinci s nepostojanjem ljubavnim životom potražili romantični ili pak pornografski film, dok su oni za koje je

~~zadovoljni gledanjem, čitanjem, slušanjem zejenim sadržaja, zbog čega se kao imperativ~~ postavlja izravno sudjelovanje u istima. Nekadašnji prosječni ljubitelj znanstvene fantastike danas će radije odabrati formu izvještaja o teorijama zavjere, kao SF-sadržaja prokazanog unutar fizičkog svijeta. Dakako, iz razloga što mu iščitavanje, a potom i obvezno dalje širenje saznatih informacija o zavjeri, omogućava izravno sudjelovanje u radnji nevjerojatne priče i to iz pozicije glavnog lika – osobe kojoj je objavljena neka dobro skrivena istina sa svrhom da je nastavi širiti dalje i tako spasi svijet, čak i ukoliko se njegova misija sastoji tek od rasparčavanja istoga članka po društvenim mrežama. Prototip takve ličnosti u našem je podneblju bio i ostao Ilija Čvorović, čovjek kojeg bismo, gledano iz današnje perspektive, slobodno mogli nazvati prvim balkanskim teoretičarom zavjera.

Scena iz filma *Balkanski špijun* (foto: YouTube printscreen)

Dugovječna aktualnost Čvorovićevog lika, kao i cjelokupne radnje „Balkanskog špijuna“, već punih četrdeset godina starog **filma Dušana Kovačevića i Slobodana Šijana**, u takvim je okolnostima s vremenom (ne)očekivano nastavljala s rapidnim rastom, zloslutno se u očima gledateljstva preobražavajući iz prvobitne ideje o satiričnoj kritici 1980-ih godina već anakronog modela staljinističkog obračunavanja s opasnim elementima društva prema jednoj od najuspjelijih političkih distopija nastalih na ovim prostorima. I doista, promatrajući ophođenje prema realnosti, a napose prema drugom i

Dakako, razlog za to leži u činjenici da je i danas nije Čvorovića, kao i mnogim ljudima koje danas svatko od nas može primjetiti u svome okruženju, proizišlo iz neizmjerne količine iznova proživljavanog straha, a taj je strah poticao iz konstantne pretjerane izloženosti političkim sadržajima.

Pluralizam žarulja

S obzirom na to da utjecaj političara i politikantstva u sve pore svakodnevice nažalost definitivno nije pojava koja se može ograničiti samo na jedan režim ili društveno uređenje, pa čak niti samo na u klasičnom smislu totalitarno uređena društva, a da mu je posredovanjem modernih tehnologija omogućeno da bude veći no ikad, nimalo ne čudi pojava što su naše suvremene zajednice i dalje prepune ljudi koji svaki i svačiji potez gledaju osvjetljujući ga najprije vlastitim, „jedinim ispravnim“ ideološkim svjetlom, baš poput Ilije Čvorovića sa svojim crvenim žaruljama. Razlika ostaje jedino u tome što današnje društvo koje samom sebi tepa kao europski otvorenom, pluralističkom i tolerantnom, u ponudi više neće nuditi osvjetljenje u samo jednoj boji, pa će tako istodobno netko moći promišljati svijet pod plavom žaruljom, netko drugi pod crnom, netko i dalje pod crvenom, a mnogi sve češće i pod ružičastom ili zelenom (štednom, naravno). One pak misaone žarulje kao neobojeno osvjetljenje stvarnosti i dalje ostaju nešto manje dobavljiva, i još manje tražena roba. Najzad, asocijacije koje pobuđuju crvene svjetiljke, doduše ne one Čvorovićeve već one amsterdamske, puno se češće, a i puno utemeljenije mogu povezivati s političkom scenom današnjice nego s onim vremenom koje je karikirao „Balkanski špijun“.

Voajerska kultura u digitalnoj eri

Mogućnosti za dodatan porast kompleksa „balkanskih špijuna“ u današnjem su vremenu nikad izraženije čak i u sferi koja, za razliku od teorija zavjera i Čvorovićevih paranoja, ostaje posve realna. Naime, potreba za bivanjem pod svjetlima reflektora pod utjecajem društvenih mreža toliko je poticana, a i toliko olakšana, da se vrijeme u kojem živimo bez puno pretjerivanja može opisati kao voajerska kultura, ali i kultura izloženosti. Objavljujući na internetu svakodnevno podatke o svim svojim djelovanjima i promišljanjima, a istodobno prateći niz drugih ljudi koji čine isto, svi mi konstantno

kojega više ne bi morao kopati po stvarima svog podstanara. Dovoljno bi bilo da ga „zaprati“ na Facebooku ili Instagramu i saznao bi o njemu nemjerljivo više informacija nego što bi mu to mogao odati sadržaj njegovog kofera.

Globalno unificirani

Zanimljiv je isto tako i rasplet ove situacije u kojoj je, umjesto da, kao što bi se možda očekivalo, mogućnost javnog djelovanja tolikog broja ljudi dovede do veće šarolikosti izgleda, mišljenja i djelovanja, nikad lakše uspostaviti trend globalnog unificiranja očekivanog ljudskog djelovanja – globalno unisona moda, umjetnost, kultura, jezik, stavovi, uzori... Za prosječnog konzumenta digitalnih medija tako, čini se, u sve većoj mjeri vrijedi ona Čvorovićeva – „čim ga vidiš, ne znaš ko je“. U kolikoj je mjeri širenje moralne panike u društvu takvih mogućnosti rafinirano, nije potrebno ni naglašavati. Baš kao što ni činjenicu da izvanredne okolnosti koje suspendiraju fizički svijet u odnosu na onaj digitalni mogu dovesti samo do situacije kolektivne psihoze nalik na onu viđenu u „Balkanskom špijunu“. Pandemija korona-virusa recentni je, pa stoga vjerojatno i najbolji primjer, jer tijekom zatvaranja u Čvoroviće su se preobrazili i oni koji su špijune i izdajnike tražili u nedovoljno lojalnim sugrađanima, kao i oni koji su u svemu tražili zavjeru svjetskih centara moći. Dakako, i jedni i drugi tako su istodobno opet ostajali i Jakovljevići.

potrebi postanu veći katolici od pape, veći pravoslavci od patrijarha, pa tako i veći udbaši od Udbe, lik Ilije Čvorovića postaje utjelovljenje svih mana i strahova koje donosi provincijski položaj na razmeđu dvaju geopolitičkih polova. Ipak, glede aktualnih sve jače rasplamsavanih globalnih sukoba koji sa sobom donose i želju za pravodobnim svrstavanjem u „ispravni“ tabor, naravno, uz obvezno prokazivanje svakog tko se ondje već nije sklonio, sve teže postaje ne zapitati se uolikoj je mjeri bujna mašta Ilije Čvorovića ipak imala utemeljenje u realnosti, odnosno uolikoj su mjeri špijuni u „osnovnim jedinicama diverzantskih grupa“, a i „neki veći izdajnici“ danas zbilja prisutni u našim životima. Tim više što izjava „CIA, snajka, CIA, upropastili su pola sveta“ danas zvuči čak naivno optimistički. Zar stvarno samo 50% svijeta? Možda, prije 40 godina...

Ovaj tekst je objavljen uz finansijsku potporu Agencije za elektroničke medije, iz Programa za poticanje novinarske izvrsnosti.

Pročitajte više ...

Arheologija prolaznosti: gdje mrtvi i živi sreću sebe